

Makale Adı /Article Name

Kemalpaşazâde'nin İlk Mersiye Muhakemesi ve Tenkidi

Kemalpaşazâde's First Lamentation Judgment and Criticism

Yazar

Muhammed Felat AKTAN

Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, muardaf@hotmail.com

Yayın Bilgisi

Çalışma Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 30.05.2021

Kabul Tarihi: 28.06.2021

Cilt-Sayı: 2(2)

Atıf

Aktan, M.F. (2021) . Kemalpaşazâde'nin İlk Mersiye Muhakemesi ve Tenkidi. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 19-27.

Öz

İnsanoğlu var olduğundan beri ölüm olgusunu içsel bir süreçten geçirerek ona farklı anlamlar yükler. Bu anlamlandırma kimi zaman edebî bir dille aksettirilir. Kaybedilenin ardından yakılan ağıtların ve bunun mersiye şeklinde yansımalarının ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı ve manzum bir şekilde anlamlandırıldığına dair çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğu ilk mersiyenin Hz. Âdem'in, oğlu Hâbil için söylediği şirden mütevellit olduğu konusunda hemfikirdir; ancak konuyu klasik Türk edebiyatında ilk defa tartışmaya açan Kemalpaşazâde ortak görüşlerin aksini ileri sürmekte; mersiyenin Hz. Âdem'e aidiyetini pek çok kriter üzerinden (köken, belagat, mana, gramer) tartışmaya açmaktadır. O, mersiyenin Hz. Âdem'e ait olup olmadığını nesnel değerlendirmiş, mezkûr konuyla ilgili tespitlerini bilimsel kaynakları referans alarak paylaşmıştır. Üzerinde inceleme yapılan eser müellifi İbn Kemal olarak bilinen Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu 34 Ma 706/4 numarada kayıtlıdır. Eserin ismi Risaletü fi-merseyeti Âdem li-İbnihi Hâbil olarak geçmektedir. Eserin bilinen üç nüshası daha mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık gibi bir makama kadar erişen Kemalpaşazâde'nin aynı zamanda seçkin ve yetkin bir dilci, fakih, müfessir olduğu bu eserden anlaşılmaktadır. Hz. Âdem'e isnat edilen beyitleri ele alan İbn Kemal, bunları irab, ikvâ, mantık, kusur, melhun ve kafiye açısından incelemiş, mersiyenin tarihsel sürecine değinmiştir. O, bilimsel anlayışını net olarak ortaya koymuş, şiiri tenkitsel yaklaşımla ele almıştır. İlk mersiyenin "Hâbil" ile ilgili olmadığını delillere dayandırarak açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kemalpaşazâde, Hz. Âdem, Hâbil, Mersiye, Belagat

Abstract

Since the human being has existed, he has passed the phenomenon of death through an internal process and ascribed different meanings to it. This interpretation is sometimes reflected in a literary language. Various opinions have been put forward as to when the laments sung after the loss and its reflections in the form of elegies first emerged and were interpreted in verse. Most of the researchers, the first elegy prophet Adam agrees that it is a result of the prophet Adam sang for his son Abel; However, Kemalpaşazâde, who opened the subject to discussion for the first time in classical Turkish literature, claims the opposite of common views; of the dirge discusses his belonging to Adam on the basis of many criteria (origin, rhetoric, meaning, grammar). He objectively evaluated whether it belonged to Adam or not, and shared his findings on the aforementioned subject with reference to scientific sources. Köprülü Manuscript Library, whose author is known as Ibn Kemal, is registered in Mr. Mehmed Asım Collection, number 34 Ma 706/4. The name of the work is treatise lament Adam's son Abel. There are three more known copies of the work. It is understood from this work that Kemalpaşazâde, who reached a position like being a sheikhulislam in the Ottoman Empire, was also a distinguished and competent linguist, jurist and commentator. Dealing with the couplets attributed to Adam, Ibn Kemal examined them in terms of rhyme false, logic, flaw, false and rhyme, and touched upon the historical process of elegy. He clearly revealed his scientific understanding and handled poetry with a critical approach. He explained that the first elegy was not about "Abel", based on the evidence

Keywords: Kemalpaşazâde, Precious Adam, Abel, Elegy, Rhetoric

1. GİRİŞ

Asıl adı Şemseddin Ahmed bin Süleyman olan Kemalpaşazâde 16. yüzyılda yaşamış, Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık makamına erişmiş fakih, müfessir, tarihçi ve şair kimliğiyle ön plana çıkmış çok yönlü bir âlimdir. Fatih Sultan Mehmet döneminin ileri gelen devlet adamlarından Kemal Paşa'nın torunudur. Bu nedenle bazı kaynaklarda İbn Kemal olarak da ismi zikredilir.

Kemalpaşazâde, Osmanlı uleması arasında ilmî gücünden dolayı “el-muallimü'l-evvel” unvanıyla anılmış; talebesi Ebussuûd Efendi ise “el-muallimü's-sânî” kabul edilmiştir. İbn Kemal ilmî derinliği ve genişliği, muhakeme ve münazara kudreti, şer'i meseleleri çözme konusundaki kabiliyeti sebebiyle “müftî's-sakaleyn” (insanların ve cinlerin müftüsü) lakabıyla anılmıştır (Koca, 2016: 6).

Muhtelif kaynaklarda şeyhülislam, müftî'l-enam, müftî's-sakaleyn, İbni Sina-yı Rûm lakablarıyla anılır. 3 Zilkade 873'te (1468-1469) Edirne'de doğmuştur. Ancak doğum yeriyle ilgili muhtelif görüşler de mevcuttur. Doğum yeri, Heşt Bihişt'te, Hadâiku's-Şakâyık'ta, Sicil-i Osmanî'de, Enisü'l Müsamirin'de, Devhatü'l-Meşâyih'ta, İlmiye Salnâmesi'nde ve nihayet Kâmusu'l-A'lâm'da Edirne; Süllemü'l-Vusûl'da, Latîfî Tezkiresi'nde, Eslâf'ta, Osmanlı Müellifleri'nde Tokat; Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihi'nde Amasya olarak gösterilmiştir (Saraç, 1999: 13).

Kemalpaşazâde Osmanlı padişahları tarafından çeşitli medreselere müderris olarak tayin edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde yaşamış olan Kemalpaşazâde, Sultan Selim (926/1520) tarafından Edirne'de Daru'l-Hadis müderrisliğine tayin edilmiş, Sultan Süleyman (974/1566) kendisine Edirne'de Sultan Bayezid Medresesi müderrisliğini ihsan etmiş, akabinde ise Sultan Fatih medreselerinden birini vermiştir (Saraç, 1995: 24). Kemalpaşazâde yine bu dönemde halefî Zenbilli Ali Efendi'nin vefatı üzerine şeyhülislam olmuştur (Öçal, 2013: 49).

İbn Kemal, dönemindeki cereyan eden olumsuz hadiselerden dolayı İslam'ı ve ehl-i sünnet anlayışını kötülüyün zihniyete karşı mezkûr değerleri savunmuştur:

Şeyhülislamlığı sırasında, din ve mezhep düşmanlarına karşı, fikir ve kalemi ile mücadele etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in vasiyeti üzerine Kanuni'nin İran seferlerinde fikri anlamda aktif rol almıştır. Padişahın, Şah Tahmasp'a gönderdiği mektupları bizzat kaleme almış, Molla Kâbız'ın iddialarına karşı, kamuoyunda ortaya çıkan karışıklıkları ve Sultan Süleyman'ın endişelerini, yaptığı muhakeme ve yazdığı risalelerle bertaraf etmiştir (Fayda, 1986: 57).

Dönemlerinde yaşadığı üç padişahın sevgi ve saygısını kazanan Kemalpaşazâde (Turan, 2002:239); edebiyat, felsefe, kelam, tefsir, tarih, fıkıh, hadis, ahlak gibi birçok alanda eser yazmıştır. Bu yönüyle velûd bir mütefekkir olarak bilinir. Eserlerinin niteliksel ve niceliksel olarak fazlalığı ondaki yapıt sayısındaki sayısal değerlerde ihtilafa yol açmıştır. Şamil Öçal'a

göre 226, Nihal Atsız'a göre 209 ve Brockelmann'a göre ise 179 eserinin¹ mevcut olduğu ileri sürülür.

Kemalpaşazâde'nin eserlerinin döneminde ve kendisinden sonra referans olarak kabul edilmesinde şüphesiz yetiştiği edebî muhit etkili olmuştur. O, dönemin meşhur âlimlerinden ders ve icâzet almıştır. Aldığı eğitimi bilgi birikimi ve mantığıyla sentezleyip yeni eserler vücuda getirmiştir. Kemalpaşazâde'nin başarısına zemin hazırlayan faktör hocalarından aldığı eğitimidir.

Molla Lütî, Kestelî Muslihuddîn Mustafa Efendî (901/1496), Molla Yegân, Muarriżzâde Sinânüddîn Yusuf, Hatibzâde Muhyiddîn Mehmed Efendî (901/1496), Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendî (922/1516), Hızır Bey (863/1459), Şeyhizâde Abdî, Abdizâde Abdurrahmâni, Yakupzâde Bahşî Efendî, Sibekzâde Ahmed, Şirvânî Ebu'lhayr ve son olarak da Kutbüddîn Ahmed Camî Efendî (Saraç, 1995: 19) onun icâzet aldığı hocalarıdır.

İlmi konulardaki başarısı, eserlerinin didaktik ağırlıklı olmasından dolayı İbn Kemal vezin ve şekle pek önem vermemiş, sanatını okuyucuya fayda sağlasın diye vücuda getirmiştir. Dolayısıyla edebî yönü diğer alanlara oranla sönük kalmaktadır. Yekta Saraç, Kemalpaşazâde'nin bu yönü üzerinde durmuş, bu doğrultuda şu tespitlerde bulunmuştur:

Değişik konularda pek çok eser vermiş olan Kemalpaşazâde nesir yanında nazmı da başarıyla kullanmış, divanının dışındaki hemen her eserinin gerekli gördüğü kısımlarında Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelere yer vermiştir. Tezkireler onun edebî yönünden ziyade ilmî yönü üzerinde durur ve nesrinin nazmından üstün olduğu görüşünde birleşir. Bunun başlıca sebebi, onun her an telif ve tedris ile meşgul olan bir âlim ve halkın dinî meseleleri için fetva veren bir müftü olması dolayısıyla devlet adamı ve âlim kişiliğinin sanatçı ve şair kişiliğini arka plana itmesidir. Bundan dolayı ilmî seviyesinin yüksekliğine göre edebî yönü daha zayıftır. Buna bağlı olarak şiirlerinde derin hayallere, bol çağrışımlı edebî sanatlara pek rastlanmaz. Şiiri hikmetli söz olarak görür ve bir fayda sağlamasını ister. Aşka ve hikemî konulara daha çok önem verir, tasavvufi yorumdan uzak beyitler üzerinde yoğunlaşır. Duygu ve hayal yerine akla, mücerreden ziyade müşahhasa meyli bu yüzdendir. Bu özellik Kemalpaşazâde'nin günlük hayata ve devrine ışık tutan beyitlerinde de görülür. Dili sade, ifade yapısı sağlamdır (Saraç, 2002: 244).

1.1 Risaletü fi-Mersiyeti Âdem li-İbnihi Hâbil

Belli başlı eserlerinin yanında hacimsel olarak küçük yapıtlarının da varlığı bilinmektedir. Bunlar arasında tartışma ve hipotez hüviyetine sahip onlarca eser mevcuttur. *Risaletü fi-mersiyeti Âdem li-İbnihi Hâbil* adlı çalışma bu kategoride yer alan eserlerdendir. Bazı kıstaslardan faydalanarak ilk mersiyenin Hz. Âdem tarafından yazılıp yazılmadığı hususu eserde değerlendirilmiştir.

¹ Bk. İlyas Çelebi, (2002: 245)

1.1.1. Eserin Künye Bilgileri ve Fiziksel Özellikleri

Borda bez ciltten oluşan eser tek cilt olup ortasında şemse vardır. Süslemesi battal ebru desenlerinden oluşan eserde arka zeminde kahverengi onun içinde de yeşil büyük parçalar mevcuttur. Kâğıt rengi yıpranmanın da etkisiyle koyu sarı olarak gözükmektedir. Eserde siyah mürekkep kullanılmış; ancak konu başlıklarında ve manzum kısımlarda kırmızı mürekkep tercih edilmiştir. Hemen hemen her sayfada ana metnin dışında kalan sayfa köşelerinde nesih hattı ile yazılan derkenarlar mevcuttur. Eserin bazı bölümleri yıpranmanın etkisiyle silik çıkmıştır. Eserin büyük çoğunluğunda sayfalar 22 satırdan oluşmuştur. Eser nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Eserin müstensih kaydı bulunmamaktadır.

Üzerinde inceleme yapılan eserin dört nüshası mevcut olup kütüphane künye bilgileri şu şekilde sıralanmıştır:

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu 34 Ma 706/4 demirbaş nolu eser “Risaletü fi-Mersiyeti Âdem li-İbnihi Hâbil” ismiyle geçmektedir. Eserin 8. ve 9. varakları konu ile ilgili bilgileri içerir.

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu 34 Nk 4972/19 demirbaş nolu eser “Risaletü fi-Mersiyeti Âdem aleyhi's-salam li-İbnihi Hâbil” ismiyle zikredilmiştir. Eserin 99. ve 100. varakları ihtivayı oluşturur.

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 34 Fa 1609/8 demirbaş nolu eser “Risaletü fi-Mersiyeti Âdem li-İbnihi Hâbil” ismiyle geçmektedir. Eserin 35. ve 37. varakları konu ile ilgili bilgileri içerir.

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 34 Fa 1580/40 demirbaş nolu eser Risaletü fi-Mersiyeti Âdem li-İbnihi Hâbil” ismiyle geçmektedir. Eserin 145. ve 146. varakları ihtivayı oluşturur. Dört nüsha da içerik olarak hemen hemen birbirinin aynısıdır. Birkaç kelimedede eş anlamlı farklı sözcükler kullanılmıştır.

1.1.2. Eserin Muhtevası

Klasik edebiyat ile ilgili birçok araştırmacı, mersiye türünün geçmişinin, Hz. Âdem² dönemine kadar dayandığını ileri sürmektedir. Gencay Zavotçu bu bilgiyi Latîfi tezkiresi ve Eski Süryani kaynaklarına dayandırarak açıklamaktadır (Zavotçu, 1999: 169). Cemil Çiftçi, *Divan Şiirinde Kerbela Ağıtları* adlı eserinin giriş sayfasında ilk mersiye ve mersiyenin tarihsel süreç içerisindeki yeri hakkında şu bilgiyi verir:

"Mersiyeler, ölüm olayının gerçekleşmesi sonucu yazılan şiirlerdir. Ölüm olayı mersiyeyi yedeğinde taşır ve ona davetiye çıkarır. Bu anlamda insanoğlunun tanıştığı ilk acı, Hz. Âdem'in oğlu Hâbil'in ölümüdür. Bu olay nedeniyle Hz. Âdem teessüre kapılır. Acısını, hüznünü dile getirir. Ölüm olayı ve hüznü insanoğlunu mersiye ile tanıştırır. Bundan dolayıdır

² Bk. Kenan Demirayak (2009:138), M. Faruk Toprak (2004:217), Cemil Çiftçi (2008), Gencay Zavotçu (1999: 169).

ki, insanoğlunun söylediği ilk şiirin mersiye, ilk mersiye söyleyenin de Hz. Âdem olduğu vurgulanır" (Çiftçi, 2008: ii).

Faruk Toprak, bazı kaynakları referans alarak insanoğlunun ilk söylediği şiirin mersiye olduğunu, en eski mersiye'nin de Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi üzerine Hz. Âdem tarafından söylendiğini ileri sürer (Toprak, 2004: 215). Kenan Demirayak ise ilk mersiye şiirinin, Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi üzerine insanlığın atası ve ilk peygamber olan Hz. Âdem tarafından söylendiğini iddia eder (Demirayak, 2009: 138). İşte bu noktada Kemalpaşazâde mezkûr görüşlerin aksini düşünmekte, genel geçer değerlendirmelerin dışına çıkmaktadır.

Yazar bölüme besmele ile başlamaktadır. Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e selam ve salavat getirdikten sonra risalenin konusuna değinir. Eser, her ne kadar hipoteze dayalı bir değerlendirme hüviyetinde olsa da İbn Kemal eseri Âdem Peygamber'in, oğlu (Hâbil) için söylediği mersiye'nin tefsiri olarak tanımlamaktadır (vrk:8/b).

Üzerinde inceleme yapılan eser, muhtemelen müstensih tarafından düzenlenmiştir. Risalede müstensih ile ilgili hiçbir bilgi mevcut değildir; ancak eserin mukaddime bölümünde;

"Bu risale önder, allame (büyük âlim), son dönem ulemanın referans olarak en önemli dayanağı olan İbn Kemalpaşa'ya aittir. Allah'ın rahmeti en geniş şekliyle onun üzerine olsun" (vrk:8/b) cümlesinin yer alması ve müellifin tespit edilmiş eserlerinin hiçbirinde şahsını öven ifadeler yer vermemesi bu kanaatimizi desteklemektedir.

Akabinde müellif, Hz. Âdem'e isnat edilen şiir üzerinde durur:

فوجه الأرض مغبرّ قبيح

تغيرت البلاد ومن عليها

وقلّ بشاشة الوجه المليح

تغير كلّ ذي حسن وطيب³

İbn Kemal risalede şiiri orijinal diliyle (hatt-ı Arabî) ile yazdıktan sonra ilk olarak Zemahşerî'nin konu ile ilgili tespit ve düşüncelerine yer verir:

"Rivayet olunmuştur ki Âdem (a.s) bu şiiri Hâbil için mersiye şeklinde söylemiştir. Keşşâf⁴ adlı eserin müellifi şöyle demiştir: Bu mersiye'nin Hz. Âdem'e aidiyeti yalan ve iftiradan ibarettir; zira şiir menhul⁵ ve melhun⁶ olup telaffuz açısından hatalıdır. Bununla

³ Yeryüzü değişti

Hiçbir şeyin tadı ve rengi kalmadı

Yerin yüzü değişip çirkinleşti.

Gülümseyen yüzün sevinci azaldı (vrk:8/b)

Zulme uğrayan oğlum Hâbil'e yazık. (Son mısra risalede mevcut olmayıp, mersiye ile ilgili birçok kaynakta geçtiği için alınmıştır. (bk. Zavotçu, 1999:169, Canım, 2018: 46)

⁴ Cârullah Zamahşerî'nin eseri

⁵ İntihal (başkasına ait olup Hz. Âdem'e atfedilmesi)

⁶ Lafız ve cümlede bozukluk (Peygamberin hatalı sözcük kullanamayacağı)

beraber İbn Kemal'e göre peygamberler şiir söylemekten masumdur (korunmuş). O bu düşüncesini yine Zemahşerî'ye dayandırır. Zemahşerî Keşşâf adlı eserinde Maide suresini tefsir ederken peygamberler ile ilgili ismet sıfatını burada zikreder.

Kemalpaşazâde'ye göre şiirin intihal olması kabul edilebilecek bir durumdur. Müellif, bunun nedenini bir hadis-i şerife dayandırarak izah etmeye çalışmıştır:

“İbn-i Abbas'tan rivayet olunduğuna göre başta Hz. Âdem ve Hz. Muhammed olmak üzere bütün peygamberler şiir söylemekten alıkonulmuştur. Bu açıdan bakıldığında kabul edilen bir durumdur. Bununla beraber Âdem (a.s) bu şiiri Süryanice nesir halinde söylemiştir. Bu şiir Ya'rub bin Kahtân'a⁷ gelinceye kadar nesirdi. Ya'rub bin Kahtân bu mersiyei inceleyip kelimelerin yerlerini değiştirip çıkarma ve eklemeler yaptı ve nihayetinde onu Arapça nazıma dönüştürdü”. (vrk:9/a) İbn Kemal'e göre kelimelerin cümle içerisinde yerlerinin değiştirmek manayı bozmaktadır. Bundan dolayı cümle öğelerinin (belirteç, nesne) tertipli bir şekilde sıralanması gerekir.

Bu tespitlerden sonra Kemalpaşazâde melhun ve ikvâ konusuna değinir *“Onun melhun olmasına gelince o da kabul edilebilir bir durumdur. Bazı âlimler irab⁸ ve kafiye yönünden şiirde hata olduğunu ifade etmiştir. Şiirde geçen melih sözcüğü ötreli okunduğunda (melihun) hatalı olur. Çünkü melih sözcüğü mecruh (esreli olan vech) kelimesinin önadıdır. Şayet melih sözcüğü esreli okunursa o durumda da ikvâ gerçekleşir. Bazı âlimlerin şiirde geçen vech sözcüğünü merfu ve fail olarak görmesi de yetersiz bir cevaptır.”* (vrk:9/a) Her ne kadar şiirde çok kullanılmış olsa da İbn Kemal'e göre ikvâ kafiyede bir kusur olarak görülmüştür.

İbn Kemal sarf ve nahiv konusunda keskin bilgilere sahip olup döneminde bu muvaffakiyet ile de ismi zikredilmiştir. Kemalpaşazâde gramere etimolojik olarak hakim olduğundan sözcüklerin kökenlerini mantıksal bir süzgeçten geçirip çıkarımlarda bulunmuştur. Onun bir başka özelliği de karmaşık, zor ve mücerret ifadeleri somutlaştırarak okuyucuya sunmasıdır. Vaka takdimini müşahhas bir şekilde göstermesi delillerini ispat etmeye zemin hazırlamaktan kaynaklanmaktadır. Risalede geçen aşağıdaki durum bunun bir örneğidir:

(Sîrâfi'nin ağzından I. Tekil şahıs olarak aktarıyor) Ebû Saîd es-Sîrâfi⁹ bir gün Ebubekr bin Düreyd¹⁰'in meclisine vardı. Bundan önce birbirleriyle hiç görüşmesi yoktu. İlk defa onun meclisine gitti. Onun meclisinde otururken orada bulunanlardan birisi iki beyit okudu ve okuduğu beyitleri Âdem'e (a.s) isnat etti. O şiirler yukarıda ismi zikredilen beyitlerdi. Bunun üzerine İbn-i Düreyd adama bu şiir çok önceden söylenip kadîm bir şiirdir dedi. Bu şiirde ikvâ¹¹ vardır. Ebû Saîd es-Sîrâfi bunun üzerine şunu söyledi:

Bu şiiri ikvâ hatasından kurtarmanın bir yolu vardır. Şöyle ki beşâşet (güler yüz) sözcüğü üstün yapılı ve “â” daki tenvin iki harekesiz harfin yan yana gelmesinden ötürü hasf edilir. Böylece beşâşet sözcüğü temyiz üzerine mansûb olur. Daha sonra vech sözcüğü merfû

⁷ Halk etimolojisine göre Arapçayı ilk konuşan kişi olarak bilinir.

⁸ Kelime sonundaki hareketler

⁹ Arap dili ve edebiyatının önemli âlimlerindendir.

¹⁰ Arap dili âlimi ve şair

¹¹ Bu sözüyle şiirin Hz. Âdem'e ait olamayacağını zımnen ifade etmek istedi.

edilir ve “kalle” kelimesi ona isnat edilir. Böylece kafiyeedeki ikvâ hatası ortadan kaldırılmış olur. Bunun üzerine Ebû Saîd es-Sîrâfî onun bu tespitine taaccüb edip bakakalır. Az sonra onu takdir etmek için İbn Düreyd’in yanına gelir ve onu kutlar. (vrk:9/a)

İbn Kemal bu diyalogların akabinde Ebü'l-Alâ' el-Maarrî'nin¹² Risâletü'l-Gufrân adlı eserine yer verir. Müellif el-Maarrî eserinin küçük bir bölümünde bu diyaloga atıf yapar. İbn Düreyd'in mezkûr şiiri ikvâ şeklinde inşâd etmesini eleştirir. Ebü'l-Alâ' el-Maarrî bir eleştiri de Ebû Saîd es-Sîrâfî'ye yapar ve onu sert bir tenkitle intikad eder. O, Ebû Saîd es-Sîrâfî'nin rivâyet etme şeklini “ikvâ”dan daha büyük bir hata olarak görür.

Eser bu diyalogların bitiminde sonlanır ve bir başka tartışma konusuna geçilir. Müellifin bu risalede, rivayetın tashihinde İzz bin Abdulselam¹³ tarafından ilk defa açıkça ifade edilen “rivayetın belagat kurallarıyla uyum içerisinde olması” ölçütünü dikkate aldığı görülmüştür. Kemalpaşazâde'nin başta bu risalesi olmak üzere birçok yapıtında belagat ve gramere kusursuz bir şekilde hâkim olduğu ortaya çıkmıştır. O, bilimsel anlayışını net olarak ortaya koymuş, şiiri tenkitsel yaklaşımla ele almıştır. İlk mersiyeenin muhtemelen *Hâbil* ile ilgili olamayacağını delillere dayandırarak açıklamıştır.

2. SONUÇ

Ölüm olgusu insanoğlunun mevcudiyetinden beri var olmuş, tematik olarak edebî dile aksettirilmiştir. İlk mersiyeenin Hz. Âdem tarafından söylediği birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Kemalpaşazâde bu görüşlerin aksini ileri sürmüş, düşünce ve tespitlerini sağlam kaynaklara dayandırarak izah etmiştir. O, kendi düşüncesini dayatmaktan ziyade tamamıyla tarafsız bir zeminde meseleyi tartışmaya açmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde mersiyeenin kökenini klasik Türk edebiyatında tartışmaya ilk açanın İbn Kemal olduğu görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık gibi bir makama erişen Kemalpaşazâde aynı zamanda seçkin ve yetkin bir dilci, fakih, müfessir olduğu bu eserinden anlaşılmaktadır. Hz. Adem'e isnat edilen beyitleri ele alan İbn Kemal, bunları irab, ikvâ, mantık, kusur, melhun ve kafiye açısından incelemiştir. Kemalpaşazâde bu risale ile isnat açısından şiirin kökenini ortaya koymaya çalışmıştır. Kemalpaşazâde şiir tahlilinde Arap edebiyatının otorite olarak kabul ettiği şairleri referans göstermiştir. Bu durum onun ilgili konuda sadece konu uzmanlarının yapıtlarına başvurduğunu göstermektedir. Örneğin Zamahşeri her ne kadar tefsir alanında ön plana çıksa da Arap belagatinde kaynak eser olarak bilinen “Esasü'l-Belâga” ile de tanınmıştır.

İbn Kemal rivayetın kökeni ile ilgili bulgulara erişmiş ve bunu ortaya koymuştur. Rivayetın tarihsel süreç içerisinde hangi dillerde söylendiğini ve söyleme şeklini (nesirden nazıma aktarım) isim vermek suretiyle (Ya'rub bin Kahtân) ortaya koymuştur. O, mersiyeenin Hz. Âdem'e aidiyeti konusunu pek çok kriter üzerinden (köken, belagat, mana, gramer) tartışmakla beraber mersiyeenin Hz. Âdem'e ait olup olmadığını nesnel değerlendirmiştir. Bu da onun rivayetlere bakış açısının objektif olduğunu ortaya koymasından önemlidir.

¹² Meşhur Arap filozof

¹³ Konu ile ilgili daha teferruatlı bilgi için bk. Karasu (2020: 99).

KAYNAKÇA

- Canım, R. (2018). Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çelebi, İ. (2002). *Kemalpaşazâde*, DİA, (25), 245.
- Çiftçi, C. (2008). Divan Şiirinde Kerbela Ağıtları, İstanbul: Kevser Yayınları.
- Demirayak, K. (2009). Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi, Erzurum: Fenomen Yayınları,
- Fayda, M. (1986). *İbn Kemal'in Hayatı ve Eserleri*, Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 56-57.
- Karasu, T. (2020). İzz B. Abdisselâm'a Göre Müşkilü'l-Hadisın Nedenleri, Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities, (7), 92-100.
- Koca, F. (2016). Kemalpaşazâde'nin Risâle Fî'ş-Şahsı'l-İnsânî Adlı Eseri ve Osmanlıca Tercümelere, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15- (29), 5-32.
- Öçal, Ş. (2013). Kışladan Medreseye Osmanlı Bilgini Kemalpaşazâde'nin Düşünce Dünyası, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Saraç, Y. (1995). Şeyhülislam Kemalpaşazâde Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri, İstanbul: Risale Yayınları.
- Saraç, Y. (1999). Şeyhülislâm Kemalpaşazâde, İstanbul: Şule Yayınları.
- Saraç, Y. (2002). *Kemalpaşazâde*, DİA, (25), 244-245.
- Toprak, M.F. (2004). *Mersiye*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 29/215- 217.
- Turan, Ş. (2002). *Kemalpaşazâde*, DİA, (25), 238-240.
- Zavotçu, G. (1999). *Mersiye'nin Tarihçesi Hakkında*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (13),169-173.